

Mimarlık Eğitiminde Konuşul-a-mayanlar: Politika ve Siyaset

*

Emel Birer - Gonca Arık Çalışkan

Öz

Küresel kalkınma politikaları ve kentsel dönüşüm yatırımlarının güncel tartışma konuları olup, büyük toplumsal hareketleri tetiklediği günümüz siyaset ortamında, sözü geçen çatışmaların merkezinde, yerel ve merkezi yönetim birimleri, STK'lar ve mimarlar yer almaktadır. Şehrin sermaye veya mülk sahibi olmayan kullanıcılarının kent üzerinde söz sahibi olmasına engel olan bu organizasyon karşısında mimarların kent hakkını savunucu rol ve sorumluluklarının mimarlık eğitimine nasıl aktarılacağı bu araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Katı yönetim organlarının himayesinde yürütülen inşaa faaliyetleri kapsamında hiçe sayılan "kent hakkı"nın savunucusu mimarlar olabilir mi? Peki kent hakkı ve mimarın üstleneceği toplumsal roller mimarlık eğitimi süreçlerinin hangi aşamasında ve nasıl dahil edilebilirler?

Bu bağlamda İKÜ, Mimarlık Fakültesi, 5.yıy Mimari Tasarım Stüdyosu kapsamında "Mimarlık ve Siyaset" teması konu başlığı olarak seçilmiştir. Öğrenciler 14 haftalık süreç boyunca Karaköy'de çeşitli aşamaları kapsayan 3 atölye çalışmasının ardından konusunu, alanını ve programını kendilerinin belirledikleri tasarımlarını gerçekleştirmiş, kentsel ayrışma, dönüşüm, politika, siyaset, rant ve kent hakkı vb. gibi kavramlar ile yüzleşmiş ve gerçek hayatta uygulamaya yönelik karşılarına çıkabilecek engellere gösterecekleri mimarca tepkilerin neler olabileceğine yönelik çözümler üretmişlerdir.

Anahtar kelimeler: politika, siyaset, kent hakkı, rant, mimarın rolü, mimarlık tasarım stüdyosu

Taboos in Architectural Education: Policy and Politics

*

Emel Birer - Gonca Arık Çalışkan

Abstract

Todays political environment activating huge global development policies and urban renewal projects is causing battle royals triggering massive social responses in country-wide scales and central government units, non-governmental organizations and architects are centered in the heart of these discussions. This iniquitous situation puts the architects in a critical position; what are the responsibilities of an architect to the community? In a capital dominated society, can the architect be advocate of 'right to the city'? If yes, how and specifically when this social roles and responsibilities can be included in architectural education?

In this context, 5th semester Architectural Design Studio in Istanbul Kultur University is selected as a case and 'Architecture and Politics' has given to the students as the theme for the project. The target of the studio was to create a consciousness regarding the efficient role of architects and the students were expected to complete the project design processes working on the concept of 'advocating the right to the city'. This study is important, from the point of bringing a new approach to the political issues -which is a part of everyday life, parallel to their approach to the design problems handled in the architectural design education.

Keywords: *politics, policy, right to the city, rent, role of the architect, architectural design studio.*

1. Giriş

Enformasyon devrimiyle gelen yeni bilgi ve iletişim teknolojileri bugün bilgi kavramı ve içeriğini sürekli değişime uğrayan dinamik bir yapıya kavuşturmuştur. Bu değişimi yakalayabilme kaygısındaki kuramsal bakışlar, mimarlık eğitimini de donmuş kalıpların öğretisi olmaktan çıkarmaktadır. Mimari tasarım atölyelerinin önemli problematiklerden biri, bu değişim dinamiklerinin yakalanması ve beraberinde tasarım yöntemlerinin sürekli sorgulanır hale gelmesidir.

Öğrenme, tecrübe etme ve yanılısama üzerine kurulmuştur (Popper, 1998,s.11). Bir başka deyişle öğrenme, bir yargıyı kritik etme, çürütme yoluyla yeni bilgi elde etme işlemidir. Foucault'a göre; iktidarın belirleyiciliğine rağmen eleştirel stratejiler üretmek mümkündür. Althusser'e göre de, bilgi üretimine yarayan düşünsel pratikleri içeren öğrenme, hem kuramsal, hem bilimsel, hem de ideolojik sorunsalları da kapsamaktadır. Bu durumda mimari tasarım eğitimindeki yöntem arayışları gündelik yaşamın kuramsal, bilimsel ve ideolojik sorunlarına da cevap aramalıdır.

İdeoloji, hem teorik hem de pratik unsurların önem taşıdığı, sosyal ve politik felsefe formu olarak tanımlanmakta, hem de bu düşünce sistemine dünyayı açıklama ve değiştirme misyonu verilmektedir (Britannica). Mimarlık da tıpkı ideoloji gibi, insanın dünyaya bir düzen verme ihtiyacının entelektüel bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Ancak mimarlık çeşitli aktörlerin etkisi altında biçimlenmektedir. Burada tartışılması gereken konu bu aktörlerin isteklerinin, faaliyetlerinin ve stratejilerinin en verimli bir biçimde nasıl organize edilmesi gerektiğinin öğretilmesidir. Mimari tasarım eğitimi bu aktörleri içine alan, organize eden ve yaratıcı çözümlerin arandığı bir ortamdır. Tasarım, kişinin diğerlerini anlayabilmesi ve onlarla anlaşma yapabilmesi için tüm sosyal ve dilsel yetileri de içine alan bir olgudur. Ancak gerilimler ve antlaşmazlıklar da bu süreçte yer alırlar ve kişiler arası antlaşmazlık ve çelişkilerin tasarım üzerindeki etkileri de yadsınamaz.

Gerçek hayattaki siyasi ve politik antlaşmazlıklar da bu durumdan farklıdır. Mimari tasarım süreçleri mimarlık eğitimde mimar-yatırımcı-

kullanıcı ekseninde gelişen bir süreç olarak modellenmektedir. Halbuki mimarlık pratiğinde bu eksen içerisine etkin biçimde yerel ve üst yönetimler de dahil olmaktadır.

Ülkemiz küresel kalkınma politikaları, kentsel dönüşüm, enerji ve ulaşım yatırımlarının güncel tartışma konuları olup, büyük toplumsal olayları tetiklediği bir siyaset ortamına sahiptir. Artı sermaye üretimi ve emilimi için karlı yerler bulma eğiliminin ülkemiz ve İstanbul siyasetini biçimlendirmesi, bireysel hak ve özgürlük olan, H. Lefebvre tarafından ortaya konmuş “kent hakkı” kavramı ile tezat düşmektedir. Kentleri ve kendimizi yapma, yeni-den yapma özgürlüğünün en değerli ama aynı zamanda en çok ilgisiz kalmış insan haklarımızdan biri olduğu bir gerçektir.

Lefebvre'e göre kapitalist mekan üretimi “kullanım değeri”nden ziyade “değişim değeri” üzerinden organize edilmektedir. Bu organizasyon, şehrin sermaye veya mülk sahibi olmayan kullanıcılarının kent üzerinde söz sahibi olmasına engel olmakta ve onlar lehine karar alabilecek mekanizmaları zorunlu hale getirmektedir. Mimarlık ve mimarlar böylesi bir ideolojinin kilit unsurları olma potansiyellerini barındırmaktadırlar.

“Politika ve Siyaset”, ülkemizde dört yılda verilen mimarlık eğitimi kapsamında, öğrencilere kazandırılmaya çalışılan bilgi, beceri ve yetkinlikler içerisinde konusu neredeyse geçmeyen, ama mimarlık pratiğini icra etme süreçlerine en çok etki eden durumları kapsamaktadır. Bilinenin aksine eşanlı olmayan bu iki terimden yunanca kökenli olan “politika” kabaca “konuşularak yapılan iş”, Arapça kökenli “siyaset” terimi ise “sürüyü yönetme sanatı” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla politika ve siyaset kavramları birbirinin zıttı anlamlar içermekte ve mimarlık uygulama ve inşa etme sürecinde tartışılması gereken bir öneme sahip olmaktadır.

Bu çalışma, tasarım öğrencilerinden, tasarım problemine yaklaşımlarında siyasi ve politik meseleleri mümkün olduğunca gündelik hayatın içine alarak mimari tasarım eğitimi aracılığı ile yeni bir bakış açısı getirmeleri açısından önem kazanmaktadır.

2. Mimarlık ve Politika

Lefebvre (1991), mekânın pratikte ve gündelik yaşamdaki yerine dikkat çekerek, mekânın sosyal boyutundan bahsetmektedir. İkamet etme pratiği ve insanların sosyal hayatıyla ilişkisi, mekânın iktidar kapsamına girmesine, dolayısıyla politika konusu olmasına sebep olmaktadır (Gottdiener, 1993).

“Politika” sözcüğü kullanıldığında mimarlık tarafından az iki anlamın gündeme geldiğini söylemek gerekir. Bunlardan birincisi, özelleşmiş, yerel, deneye dayanan etkinlik anlamında politikadır. Diğeri ise, küresel anlamda politikadır: kurma ve dönüştürme, bir bütün olarak toplumu, topluluğu, insan ilişkilerini örgütleyen, insansal olanakları sağlayan, destek olan ya da sınırlandıran ve sakatlayan şeyleri koruma ve devrim yapma anlamındaki küresel politikadır (Jameson, 2011). Bir yandan deneye dayanan dinamik bir değişimi içine alan bu durum, diğeri yandan gelecekteki açılımları ve saklı olanakları işaret eder bir biçimde mimarlığı ele almaktadır. Buradaki asıl kaygı, kentin aktörlerinin politika aracılığı ile bugün ve geleceğe yönelik mekanı biçimlendirmede her zaman etkin bir rol oynadıklarıdır.

Mimarlık ve politika, mimarlığın hiçbir zaman politikanın dışına çıkmayacağını, ama onun içinde yaşamayı öğrenmesi gerektiğini ve aynı zamanda basitçe ne olup bittiğini, neyi görmemeyi seçebileceğimizi değil, son çözümlemede neyin hiç de görmezden gelinmeyeceğini açığa çıkaran bir ilişki içerisinde olmalıdır.

Diğeri tüm sanatların okunması asgari bir çabayı gerektirirken, mimarlık içinde yaşanır, dolaşılır ama dikkate alınmaz bir tablo çizmektedir. Bu durum günümüzde mimarlığın ve mekanın baskılanması açısından tartışılabilir. Mimarlık hakkındaki düşüncelere karışabilirsiniz ama inşasına karışamazsınız diyen Manfredo Tafuri gibi, politik eylemler de bu duruma kentlinin açıkça karışabilir, söz söyleyebilir durumunu elinden almış, artık kent, egemen üretim ilişkilerinin bir ürünü haline gelmiştir.

3. Kent Hakkı

Lefebvre (1991), hayatı değiştirmenin aynı zamanda mekanı değiştirmek anlamına geldiğini ifade ederek, mekanın kontrolünü sermeye ve devletten alıp, tekrar kentliye aktararak mekanın temelini oluşturan iktidar ilişkilerini ve egemen üretim biçimlerini yeniden yapılandırmayı amaçlayan, politik paradigma olarak “kent hakkı” düşüncesini ortaya koymaktadır.

Harvey’e göre kent hakkı, kentin barındırdığı kaynaklara bireysel veya kolektif erişim hakkından çok daha öte bir şeydir: kenti gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkıdır bu. Kendimizi ve kentleri şekillendirmek ve yeniden şekillendirmek, insan hakları içinde en değerli, fakat bir o kadar da ihmal edilmiş olanıdır (Harvey, 2013). Bu durumda kentsel mekânda kimin bulunma hakkı olduğuna dair ve hangi şartlar altında bu hakka sahip olduklarına dair bir mücadelenin yapılması gerekmektedir.

Kent toplumbilimcisi Robert Park kenti, insanın içinde yaşadığı dünyayı daha çok gönlüne göre yeniden yapmada en başarılı girişimidir diye tanımlar. Öyleyse kent, insanın yarattığı dünyaysa bundan böyle orada yaşamaya mahkûm olduğu dünyadır da aynı zamanda. Böylece dolaylı yoldan ve görevinin doğasına dair hiçbir açık algısı olmadan kenti yaparak insan kendini de yeniden yapmıştır (Park, 1967). Kendini yeniden yaparak kenti tasarladığımızda, ne tür toplumsal bağlar, doğa ile ilişki, yaşam biçimleri, teknolojiler ve güzel duyu değerleri arzuladığımızda da karar veririz. Kent hakkı kent kaynaklarına ulaşma bireysel özgürlüğünden çok öte bir şeydir: Kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Ayrıca bireyselden çok ortak bir haktır çünkü bu dönüşüm kaçınılmaz olarak kentleşme süreçlerini yeniden şekillendirmek üzere ortaklaşa bir gücün kullanımına dayanır. Bu ortaklaşa güç beraberinde mücadeleleri de doğurur.

Lefebvre, bu mücadelelerin, kent yaşamının üretimi ve yeniden üretimini, gündelik yaşamı derinden değiştirmeye muktedir antikapitalist mücadeleleri de harekete geçirmekle başarılı olabileceğini söylemektedir. Servet ve iktidarın dağılımındaki artan kutuplaşmanın sonuçları kentlerin mekânsal formu üzerinde geri dönüşsüz izler bırakmakta, onları giderek etrafı çevrilmiş kent parçaları, güvenlik kontrollü konut alanları ve sürekli olarak

gözetim altında tutulan özelleştirilmiş kamusal mekânlardan oluşan kentler haline getirmektedir. Bu durumunda kenti yeniden yapılandırma sürecinde hangi aktörler baskın mücadeleler vermektedir. Kent kimlerin elinde biçimlenmeye mahkûm bırakılmıştır?

4. Kent Mekânını Kimler Biçimlendirir

Mekâna yapılan her türlü müdahalede belirleyici aktörler ön plana çıkmakta, bu alanların asal kullanıcısı olan kentli geri planda kalmaktadır. Bunun nedeni ise, kentlinin mekâna ve mekândaki oluşumlara kullanım değeri ile yaklaşmasıdır. Böyle bir anlayış, mekana yönelik her türlü değer artışının kentliden rant gruplarına katılımlarını getirmektedir. Rant grupları mekânın değişim değerini kullanım değerinin önüne geçirmiştir. İşte bu noktada kentlinin yaşadığı mekânı biçimlendirememesi önemli bir olgu olarak belirlenmektedir.

1970'lere kadar mekana yönelik her türlü davranışı sadece ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yönlendirdiği görüşü hakimken (Yapısalcı Yaklaşım), bu görüş zaman içerisinde eleştirilmeye başlanmıştır (Agency Criticisms). Birey bilincinin mekân oluşumunda yok sayılarak sermaye ve rattın ön planda oluşumuyla toplumların yerel özellikleri göz ardı edilmiş, bu sayede birçok kimliksiz mekân ve kentler yaratılmıştır. Uygulamalar kentten kente ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de, geliştirilen bir planlama teorisi uygulama aşamasında o toplumun bireyleri ve planlamaya etki eden aktörleri tarafından yeniden biçimlenmekte ve mekâna yansımaktadır (Dündar, 1996).

Bu ekonomik ve toplumsal faktörler birbirinden bağımsız değildir. Mekânı biçimlendiren ve sürekli kendini yenileyen bu faktörleri etkileyen aktörler "Growth Machine (Büyüme Mekanizması) teorisyenlerine göre ikiye ayrılmaktadır:

1. Belirleyici aktörler: Arazi sahipleri, girişimciler, müteahhitler, mimar ve kent planlayıcıları, politikacılar, yatırımcılar
2. Destekleyici aktörler: Üniversiteler, işçi sendikaları, küçük ticari işletmeler, STK'lar, vb..)

Logan ve Molotch'a (Growth Machine) (Cox, 1989) göre, girişimcilerin aktifliği kentsel sistemin şekillenmesinde birincil derecede önemli bir etken- dir. Aktörlerin bir organizasyon şeması içerisinde yeniden tanımlanmamış istekleri bir ya da birkaç aktörün belli zamanlarda ön plana çıkmasına ve mekânı kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmesine neden olmaktadır. Bu nedenle aktörlerin tek başlarına herhangi bir oluşumda yer alması söz konusu olmamalıdır.

Kentin büyümesi ve gelişmesinde etkin olan bu aktörler, çoğu kez me- kânda büyüme karşıtı hareketlerle karşı karşıya gelmektedir. Yerleşik halk mekana kullanım değeri ile yaklaştığından aynı mekana değişim değeri yani bir rant aracı olarak yaklaşan aktörler ile çatışmaktadır. Bu bağlamda kentlinin mekândaki oluşumlara karşı her türlü tepkisi büyüme karşıtı ola- rak değerlendirilebilir. Kent mekânı yaşamsal ihtiyacını karşılamak için mücadele verirken, diğer aktörler mekândan finansal bir karşılık beklemek- tedirler (Dündar, Tekel, 1996). Kentten kente farklılıklar gösteren büyüme hızı ve düzeyi önemli ölçüde o kentte etkin olan aktörlerinin sorunları ele alış ve mekâna yansıtış biçimlerindeki farklılıkları da ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de durum, planlama pratiğinin gelişmeye başladığı Cumhuriyet döneminden itibaren kentlerin ağırlıklı olarak getirilen yasal düzenlemeler ve merkezi yönetimin denetimi altında geliştirilmesiyle başlamıştır. Ancak mekânı biçimlendiren diğer aktörler mevcut yasal boşluklar ve yerel yöne- timlerin zayıf olduğu dönemlerde ortaya çıkarak kent mekânını diledikleri gibi şekillendirmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında dünyada ve dolayısıyla Türkiye'de kent pra- tiğinin gelişmemiş olması nedeniyle planlamalar ağırlıklı olarak merkezden yönetilmiş ve yerel uygulama pratiğine oldukça yabancılaşmıştır. Her ne kadar bu dönemde getirilen hukuki düzenlemelerde kentlerin özelliklerine göre plan yapılabileceği gibi hükümler yer olsa da uygulamada buna yer verilmemiştir.

Bugün sermayenin kentlerde yarattığı olumsuz gelişmelerin temel amacı olarak gösterilen kentsel rant, mekanın kullanım ve değişim değerlerine olan etkisini Türkiye'nin ulus devletleşme sürecinden itibaren günden güne

hızını artırarak göstermeye başlamıştır. Böylelikle kentsel yaşam, insanların bir arada yaşama kültürünün merkezi olmak yerine hızla toplumsal eşitsizliklerin ve keskin ayrımların mekânı haline gelmektedir.

Kent mekanını kimlerin biçimlendirdiği konusunda ele alınan aktörlerin başında gelen mimarların, bu bilinç doğrultusunda eğitilerek kentsel yaşamı korumaları gerekliliği bu durumda kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Mimari Tasarım Eğitimi ve Politika

Her mimari pratiğin öğrenilmesi, o pratiğin gerçekte icrası için gerekli olan araçların alıştırmalarının yapılmasıyla mümkündür. Bu alıştırmalar sayesinde, mimar adayı söz konusu pratiği gerçek hayatta karşısına çıktığı zamanda da icra edebilecek bir meslek adamı olarak yetişebilecektir (Tanyeli, 2011). Mimarlık eğitiminin rolü; tasarımın icrasının gerçekleştirilebilmesi için gerekli araçların kullanılmasının öğrenilmesi kadar, mimari etkinliğin öncelikli gerekçesi olan yatırımcı-kullanıcı talepleri ve ilişkili bağlamlarının eksiksiz biçimde stüdyo ortamında simülasyonunun yapılmasıdır. Bu simülasyonun içinde bulunan sosyal, kültürel ve politik ortama ne kadar yakın olursa, mimar adayı öğrencinin olası tasarım problemlerine yaklaşımları da o derece gerçekçi olabilecektir.

Harvey, “üniversite muhalif fikirlerin geliştirilebileceği bir mekândır” der. Bu muhalif fikirler genellikle azınlık fikirleriyken, sorunlara gerçekten kafa yoranların, üniversite yapılarının içinde kolektif bir şekilde örgütlenmeye başlayarak, muhalif bir eğitim, muhalif argümanlar geliştirebilen olanaklarını gerçekten aramaları gerektiğine de ışık tutmaktadır.

Mimarlık alanındaki oluşumların gelişmelerini siyasal alandan gelen yönlendirmelerle değil, toplumsal alandaki gelişmelerle açıklamak doğrudur. Eğer yapı üretiminde siyasetin toplumdan daha belirleyici olduğunu düşünüyorsak, siyasetin bu alandan elini çekmesi için gerekenin yapılması için eğitim alanından başlayarak mücadeleler vermek gerekmektedir.

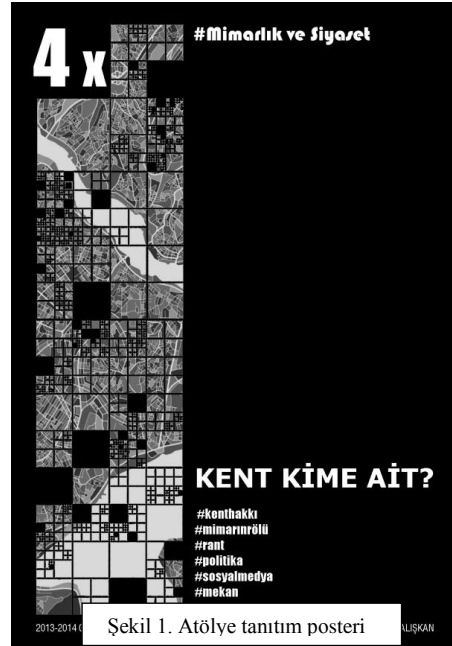
Bu mücadeleyi verecek, kenti herkes için yaşanabilir bir yere dönüştürebilecek aktörlerden biri olma potansiyeli bulunan mimarın inşa etmesi gere-

ken ideolojisi, yeni oluşumları sağlayacak, kararların, söylemlerin üretilebileceği ortamları, koşulları yaratmaktır. Mimar kent hakkını savunan aktördür. Onun bu söylemlerini sınayacak yeri ise, mimari tasarım stüdyolardır. Stüdyolar, kesin formasyonu olamayan, daima ek sorular sorulabilen, sürekli yeniden formüle edilebilen, buna bağlı olarak da, önerilen çözümlerin daima daha ileriye götürülebildiği problemlerin tartışıldığı ve çözümün doğru veya yanlış olması gerekmediği, dolayısıyla alternatif çözümlerin daima olabildiği yerlerdir.

Mimarlık eğitiminde konuşulamayan, neredeyse mezun olduktan sonra öğrencinin etkin baskısını hissettiği politika ve siyaset konularının stüdyo problemlerini ele alış biçiminde olduğu gibi önerilen çözümlerin daima ileriye gitme çabasında olması gerçeğini içermesi gerekmektedir.

6. Alan Çalışması

Alan çalışması İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, 2013-2014 güz yarıyılı Mimari Tasarım 5 Stüdyo sürecini kapsamaktadır. Stüdyo üst başlığı "Mimarlık ve Siyaset", çalışma alanı Karaköy'de Kemeraltı Caddesi, Galata Köprüsü ve Antrepo'ların sınırlarını oluşturduğu kıyı şeridi olarak belirlenmiştir (Şekil 1). Stüdyo haftalık planı iki aşamalı tasarlanmıştır. 4 hafta süren ilk aşama, genel mekan okumalarının ardından iki atölye çalışmasını kapsamaktadır. Karaköy'de fiziksel mekanın kesintisiz bir yaşam ve dolaşım ağı olarak okunmasını takiben, her bir öğrenciye eşit büyüklükte ve kare planlı (100x100m taban büyüklüğüne sahip) bir alan verilmiştir.

Şekil 1. Atölye tanıtım posterini

Öğrenciler mekân okumalarını kendi alanlarında derinleştirmiş ve bunu yaparken tüm komşu alanlar ve zeminle ilişkilerini açığa çıkarmaya çalışmıştır. Sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik, ticari vb. açılardan mevcut mekân kullanımları, gece-gündüz farkları, nesnelere ve insanların hareketi, kullanıcılar vb. analiz edilerek açıkça okunabilir, paylaşılabilir, karşılaştırılabilir görsel verilere dönüştürülmüştür.

Atölye çalışmaları toplanan verilerin nasıl ve hangi amaçlarla değerlendirilebileceği üzerine farklı bakış açılarından sorular üretmek ve verili alanların potansiyellerini açığa çıkarmaya çalışır. İlk atölye çalışmasında, öğrencilerin "rant" ve "değişim değeri" kavramları ile yüzleşmeleri hedeflenmiştir. Tasarım problemi; verili alan ve çevresinde bulunan tüm komşu parsellerin arsa değerini maksimize edecek proje önerileri geliştirilmesidir. Öğrencilerden bölgeye "yatırımcı" gözlükleriyle bakmaları istenmiştir. Değişim geçirmekte olan Karaköy bölgesinde eskimiş ve atıl alanların hızlı bir biçimde el değiştirdiğini gözlemleyen öğrenciler, yeni yatırımların yüksek gelir grupları ve yabancı turistlere yönelik projeler olduğunu gözlemlemiş ve bu yatırımların rantsal değerleri maksimize ettiğini ortaya koymuşlardır. Bir hafta süren çalışmanın sonucunda eskiz ve maket

Resim 1. Atölye Çalışması 1

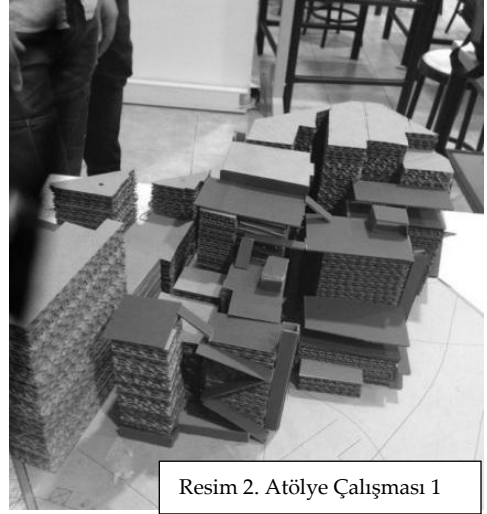
nikleri kullanan öğrenciler Karaköy'de çeşitli ticari ve turistik networkler keşfetmiş; butik otel, lüks mağazalardan oluşan sokak, avm, ofis, otopark vb. önerilerde bulunmuşlardır (Resim 1-2. Atölye Çalışması 1).

Yapı yoğunluğunu arttırmak, mevcut yapı stoğunun niteliğini iyileştirmek ve varolan ticari birimleri lüks tüketim ürünleri sunan ticari birimlerle değiştirme ikincil öneriler arasındadır. Yapı stoğu ve fonksiyonlarının değişimi, bölgedeki kullanıcı profilini de değiştirecek ve bu değişim bölgenin değerlendirilmesini tetikleyecektir.

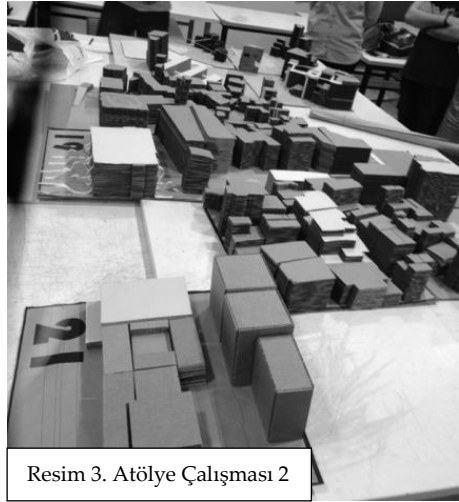
İkinci atölye çalışmasında ise, öğrencilerden Karaköy'ü "kullanıcı" gözlükleri ile okumaları istenmiş ve kentin kullanıcıları ve kent için öneriler geliştirmeleri beklenmiştir.

"Kent hakkı" ve "kullanım değeri" kavramlarını tartışmanın merkezinde konumlandırarak önceki atölye çalışmalarının ürünleri eleştirilmiş, değişim değeri artan kent parçalarının kullanıcılarını dışlayıp dışlamadığı sorgulanmıştır. Bu atölye çalışması açıkça göstermiştir ki değişim değeri ve rant odaklı öneriler alanın mevcut kullanıcılarını göz önüne almamış ve Karaköy'de günlük yaşam pratiklerini devam ettirmelerini imkânsız hale getirecek öneriler ile sonuçlanmıştır. Bu tartışma öğrencileri alana tekrar yoğunlaştırmıştır.

Gündelik kullanım analizleri, anket ve derinlemesine görüşmeler sonucunda alandan finansal bir karşılık beklemeyen, kullanıcılarının yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan tasarım önerileri geliştirilmiştir. Kullanım değeri odaklı projeler arasında park, iskele ve yaya yürüme aksları gibi kamu-

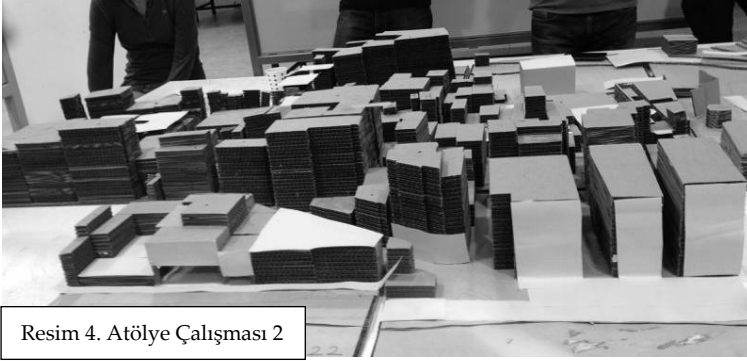
Resim 2. Atölye Çalışması 1

Resim 3. Atölye Çalışması 2

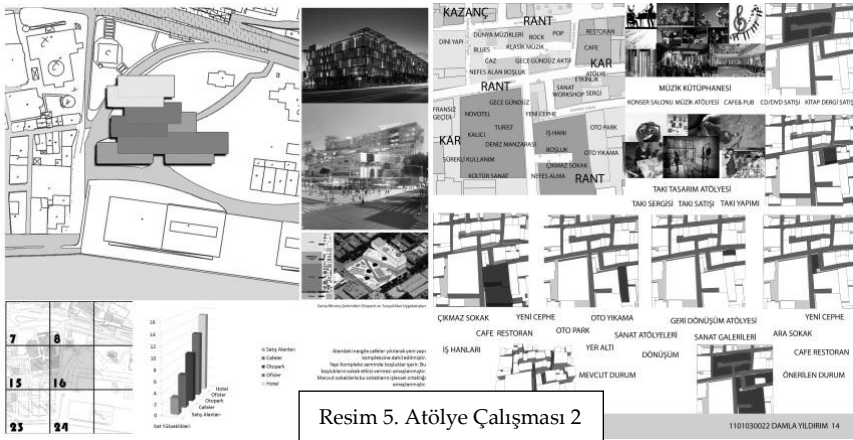
sal alan düzenlemelerinin yanında enstitü, esnaf odaları birliği, müze ve galeri gibi sanat evi yapıları bulunmaktadır. (Resim 3-4-5 Atölye Çalışması 2).

İkinci atölye çalışması yeni öneriler üzerine düşünürken, ilk atölye çalışmasının projelerini de tartışmaya açmış ve Popper'ın bir yargıyı kritik etme, çürütme yoluyla yeni bilgi elde etme tanımında olduğu gibi öğrenme sürecine önemli katkıda bulunmuştur.

Resim 4. Atölye Çalışması 2

Atölye çalışmaları aynı alanda iki ayrı kutup (değişim değeri-kullanım değeri) ekseninde üretilen tasarım problemleri ile gündelik hayat ve kentin biçimlenişinde var olan gerilimin temsilleri olmuş, kent mekanını hangi aktörlerin nasıl biçimlendirebileceklerini ortaya çıkarmış ve öğrencilerin bu gerçekle yüzleşmelerini sağlamıştır.

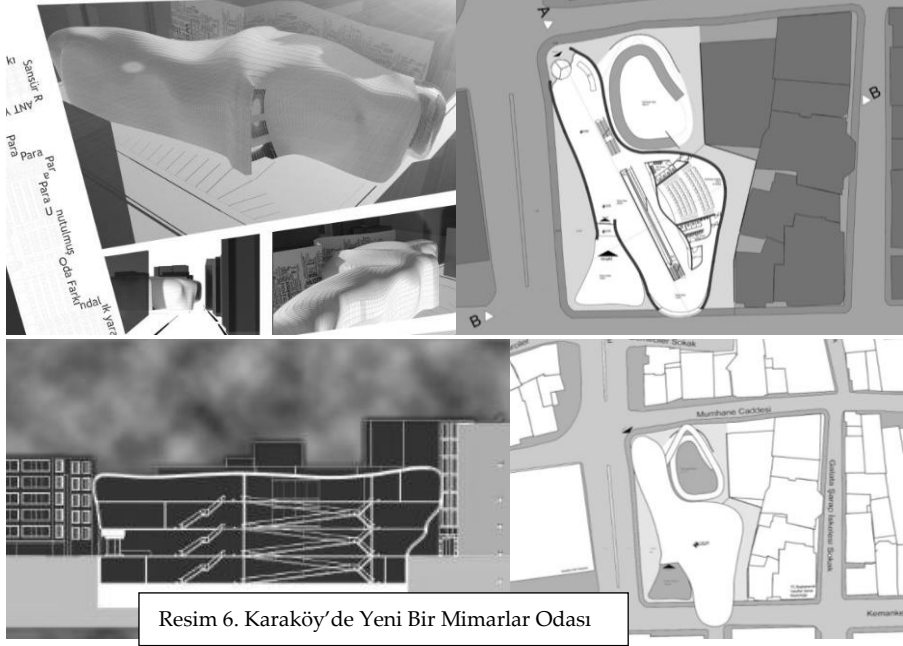

Resim 5. Atölye Çalışması 2

Bu gerilimi dağıtabilecek, kenti herkes için yaşanabilir biçimde yeniden üretebilecek aktörlerden biri olma potansiyeli bulunan mimarın inşa etmesi gereken ideolojisi ne olmalıdır? Karaköy için neler yapılabilir? Öğrenciler kalan 10 haftalık süre içerisinde konusunu, alanını ve programını kendilerinin belirledikleri tasarımlarını gerçekleştirmiş, kentsel ayrışma, dönüşüm, politika, siyaset, rant ve kent hakkı vb. gibi kavramlar ile yüzleşmişlerdir. Proje tasarım sürecinde, öğrencilerle “mimarın kent hakkını savunucu rolü” üzerine yapılan çalışmalar sonucunda öğrencilerde oluşturulmak istenen mimarın etkin rolü bilincini açığa çıkartmak hedeflenmiştir. Mimarlık ve politikanın çok yönlü, iç içe geçmiş, karmaşık ilişkisinin farkına varan ve bu farkındalığın yarattığı bilinç durumu ile mimarlık alanına ve mimar adayı olarak kendi pozisyonlarına yeniden bakan öğrenciler; provokatif, idareci, etken veya edilgen vb. tavırlar benimsemişlerdir.

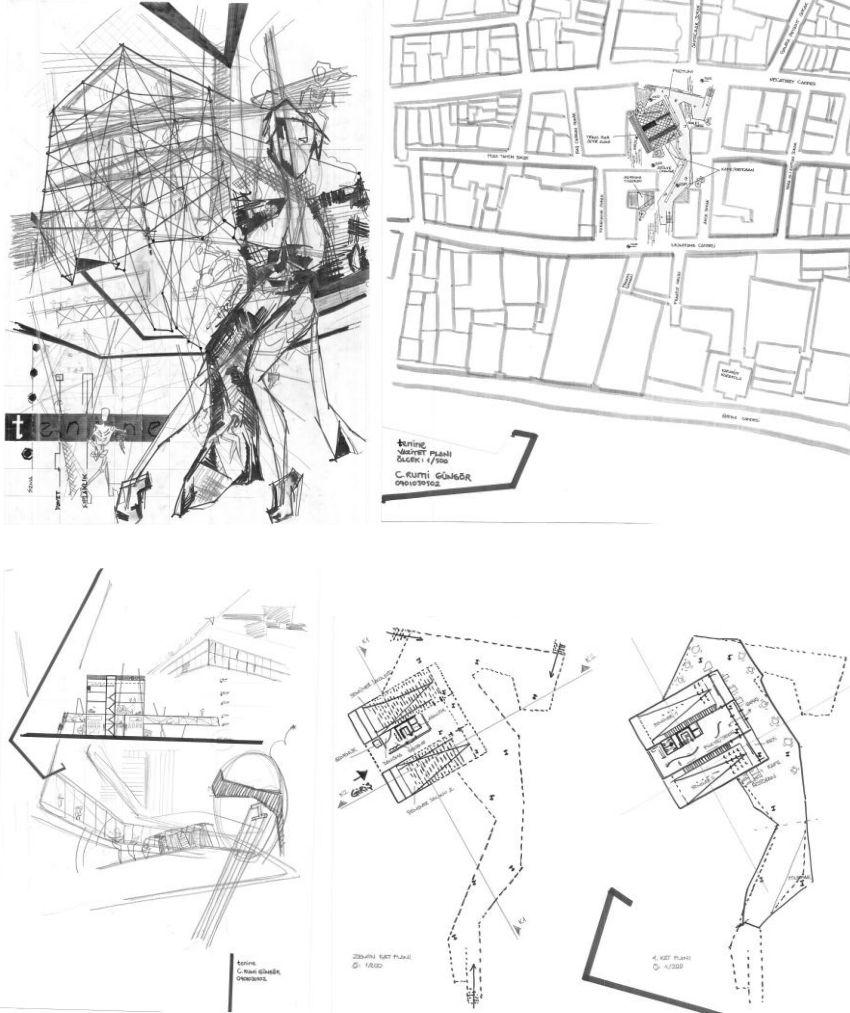
Atölye süresince mimarın rolünün ne olması gerektiği tartışması projelerden biri için “nasıl bir mimarlar odası?” sorusunu da gündeme getirmiştir. Öğrenci tasarımında odanın diğer meslek kuruluşları ve aydın çevrelerle birlikte ülke siyasal yaşantısının etkin bir ögesi olması gerekliliğinden yola çıkmıştır. Türkiye’deki siyasal gelişmeler içinde meslek alanlarının yanı sıra ekonomik kalkınma, insan hakları ve demokratikleşme mücadelesinde görüş belirten ve çoğu zaman muhalefet işlevini yerine getiren bir konumda olması gerekliliğini, tasarım yaklaşımına yansıtmıştır. Projesini “günümüz rant politikalarına karşı duruşu gösterebilen, halk ile iletişim kurabilen, kendini tanıtan, ideolojik bir proje” olarak betimleyen öğrenci; farkındalık yaratmak amacıyla mevcuttaki odanın ölçek olarak iki katına yaklaşan; Mumhane Caddesi, Maliye ve Kemankeş Caddelerine cephe verecek biçimde köşeye yerleşerek görünür hale gelen ve sıra dışı formu ile dikkatleri üzerine çekmek isteyen tasarım kararları almıştır. Proje kapalı alanların serbest kullanıma olanak vermesinin yanında, Mumhane Caddesi tarafında çok amaçlı, rampalar ile farklı kotlardan binayı yakalayan, deneysel bir alan; Kemankeş ve Maliye Caddelerinin birleştiği köşede ise ‘özgür bir forum’

açık alan düzenlemeleri ile de öne çıkmaktadır (Resim 6. Karaköy’de Yeni Bir Mimarlar Odası).

Bir diğer örnek Karaköy bölgesinde gelişmekte olan sanatsal aktivitelerin icrasına ve etkinliklere ev sahipliği yapabilecek bir proje önerisidir. Bu tasarımda Necatibey ve Mumhane Caddelerini kesen Akçe Sokak ve çevre parsellerde boşluklar, yıkıntılar ve mevcut birtakım oluşumların arasına ve içine parazit metaforunda olduğu gibi sızan bir yaklaşım vardır. Etkinlikleri barındıracak ve bütünleştirecek kamusal bir podyuma eklenilen ana kütle ve diğer ikincil fonksiyonlar (atölyeler, kafe ve restoranlar, açık hava tiyatrosu, sergi alanları vb.) “Tenine” teması üzerinden eşitlikçi, davetkâr, şeffaf ve hatta kışkırtıcı olmayı hedeflemektedir. Bu sayede zamanında turizm sektörlerinin alana yaptığı, dönüştüren ve dışlayan yaklaşım hafifleyebilecek, bu tasarım beraberinde yerel kullanıcılar ve sanatçılar için çekim noktası olma niteliğini güçlendirecektir. Mevcut yerleşime yer yer dokunmak

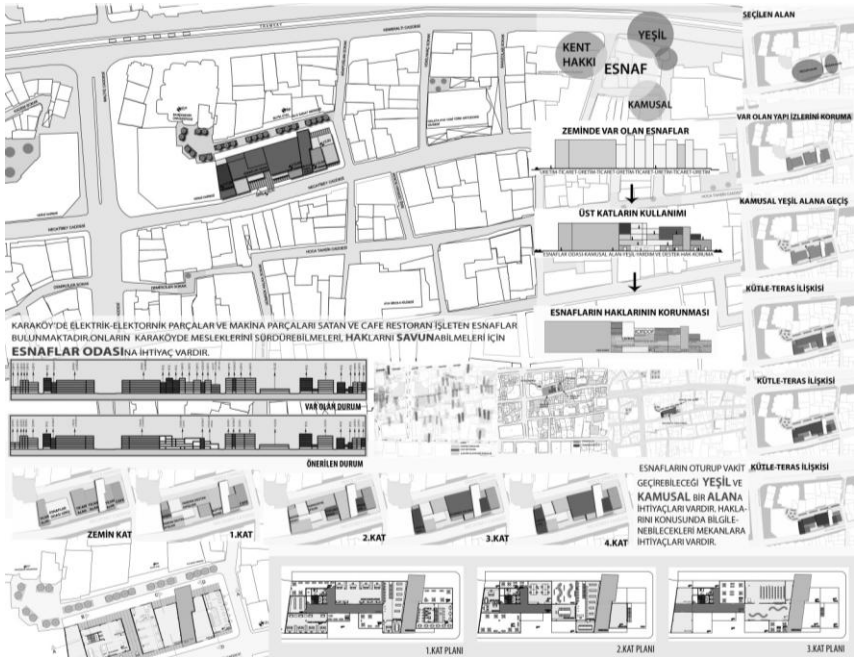
isteyen projenin bir diğer önemli özelliği ise, atıl durumda gözüken kent boşluklarının kentli için dönüşme potansiyelini ortaya koyabilen bir örnek olmasıdır (Resim 7. Proje TENİNE).

Resim 7. Proje TENİNE

Üçüncü örnek mevcut yapı stokunun niteliği, kullanım durumları ve kullanıcıları ile ilgili yapılan analizlerden yola çıkan Karaköy Esnaf Oda-

sı proje önerisidir. Ticari aktivitelerin haritalanması, yoğunluğunun küçük esnaf müesseseleri olduğu ve gündün güne rant baskısı nedeniyle alandan desantrilize edildiği gerçeğini gün yüzüne çıkarmıştır. Bu gerçeğe karşı karşıla kalan öğrenci, esnafın yoğun olduğu Necatibey Caddesi silüetini fonksiyonları ile birlikte analiz etmiştir. Silüet çalışması yapıların zemin katlarının küçük işletmeler, üst katların ise yoğunlukla boş, yer yer ise ticari kullanımda olduğunu göstermiştir. Bu veriler üzerinden zemin kat işlevlerini koruyan ve üst katlarda ise esnafların hakları ve varlığını korumak amacıyla Esnaflar Odası projesi geliştirilmiştir. Necatibey Caddesi ile Arapoğlan ve Serçe Sokağın kesişimlerinde yer alan alanda geliştiren projede, Serçe Sokağın bitiminde bulunan yeşil alan korunmuş ve genişletilmiş, sokağa zemin kat organizasyonunda kurgulanan geçiş ile Necatibey Caddesi'nden bağlantı sağlanmış ve çıkmaz sokak üzerinde yarı özel kamusal niteliğe sahip bir düzenleme yapılmıştır. Bölgenin kullanıcıları ve esnafların nefes alacakları yeşil bir alan oluşturulmuştur (Resim 8. Karaköy'de Esnaflar Odası).

Resim 8. Karaköy'de Esnaflar Odası

7. Sonuç

Mimari Tasarım Stüdyosu'nun öncelikli hedefi tasarım pratiğinin gerçekte de icrası için gerekli olan araçların kullanımının alıştırmasını yapmak ve bu araçlarla geliştirilecek zihinsel süreçlerin atölye ortamında deneyimlenmesi ile öğrenilmesini gerçekleştirmektir. Tasarım pratiğinin olabildiğine eksiksiz bir simülasyonunun yapılması ise, gündelik hayatın sorunlarının da güncel gerçeklikleri ile eksiksiz kavranmasını gerektirmektedir. Bugün küresel ve yerel yatırım politikaları mimarları, kenti kullananlar ve kent üzerinden kazanç sağlayanlar arasında oluşan bir gerilimin tam ortasına yerleştirmektedir. Mimarlık disiplini yatırımcı-kullanıcı taleplerinin oluşturduğu gerilimde her iki tarafı da mutlu edecek mimari tasarım ideolojileri ve yaklaşımları geliştirmelidir. Kent hakkı belirtilmiş olduğu üzere kentin kaynaklarına erişim hakkından öte, kenti yaşam pratikleri doğrultusunda her kentlinin değiştirme ve yeniden üretebilme hakkıdır. Bu hakkın özellikle ülkemizde sayılı aktörlerce paylaşılarak kullanıcılarının elinden alınması mimarlara büyük bir sorumluluk getirmiştir. Bu sorumluluk bilincinin ise, eğitime adım atıldığı andan itibaren verilmesi büyük önem taşımaktadır.

Mimari tasarım stüdyosunun, güncel mimarlık ortamının bir "temsili kopyası" olduğu yaklaşımı ile bakıldığında, bu gerilimin atölye ortamına aktarılması önemle ortaya konmaktadır. Mimarlık eğitimi bu çalışmada ortaya konmaya çalışıldığı şekilde, yukarıda açıklanan türde bir ideoloji ve yaklaşımın geliştirilebilmesi için, söz konusu olgu ve aktörlerin farkında olan tasarım süreçlerini atölyelere taşımalıdır.

Bugün mimarlık icrası okullarda mimar-yatırımcı-kullanıcı ekseninde gelişen bir süreç olarak modellenmektedir. Halbuki mimarlık pratiğinde bu eksen içerisine etkin biçimde yerel ve üst yönetimde de dâhil olmaktadır. Dolayısıyla mimar adaylarının, bir tasarım problemine yaklaşımlarında sosyal ve siyasi olgu ve kavramlara hâkim olmaları gerekmektedir. Böylece güncel sorunlara mimari tasarım eğitimi aracılığı ile yeni bir bakış açısı getirebileceklerdir.

Kaynakça

Cox, K.R. (1989), "Urban Growth Machines and the Politics of Local Economic Development", Book Review Essay of Logan, J.R. and Molotch, H.L. 1987: Urban fortunes: the political economy of place, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, IJURR, cilt: 13, no: 1, March.

Dündar, Ö., Tekel, A. (1996), "Kent Mekanını Kimler Biçimlendirmeli? Aktörler ve İdeolojiler mi, Halk mı, Yoksa...", İdeoloji, Erk ve Mimarlık Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Egemen Print, İzmir, 11-13 Nisan, s.109-114.

Gottdiener, M., (1993), "A Marx for our Time: Henri Lefebvre and the Production of Space", Sociological Theory, cilt 11, sayı:1, 1993, s.132-133.

Harvey, D.,(2013), "Asi Şehirler", Metis Yayınları, İstanbul.

Jameson, F. (1998), "Mekan Politik midir?", Any Seçmeler, Rana Nergis Öğüt (Çev.), Mimarlar Derneği Yayınları, Ankara, s. 108-121.

Lefebvre, H. (1991), "The Production of Space", Blackwell Publishers, Oxford, 1991, s.11.

Popper, K., (1998), "Tarihselciliğin Sefaleti", çev. Orman, S., İnsan Yayınları, İstanbul.

Park, R. (1967), On Social Control and Collective Behavior, Şikago, s. 3.

Tanyeli, U. (2011), "Rüya, İnşa İtiraz", Mimarlık Okulları Uygulama Öğretebilir mi?, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, s.211-215.

Doç. Dr. Emel Birer: 1995'de YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. 1997'de YTÜ'de yüksek lisansını ve 2004'de YTÜ'de Mimari Tasarım alanında doktora çalışmasını tamamladı. Halen Mimari Tasarım Sorunları, Mimari Psikoloji ve Mimarlık Eğitimi üzerine çalışmalarını sürdürmekte. 1998'den bu yana akademik hayatına İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde devam etmektedir.

Gonca Arık Çalışkan: 2005'de İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. Yine İstanbul Teknik Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamladı ve bu sırada ileri tasarım teknolojileri üzerine yoğunlaştı. 2012 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde başladığı doktoraasını sürdürüyor; doktora tezi kapsamında, mimarlık ve modernite, mimarlıkta ifade, yapı yüzeyleri ve saydamlık üzerine çalışıyor. 2011 yılından bu yana İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışıyor.